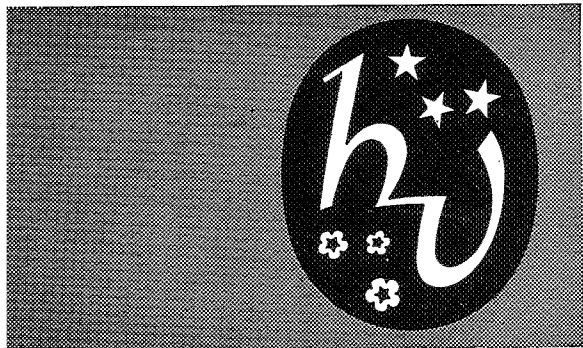

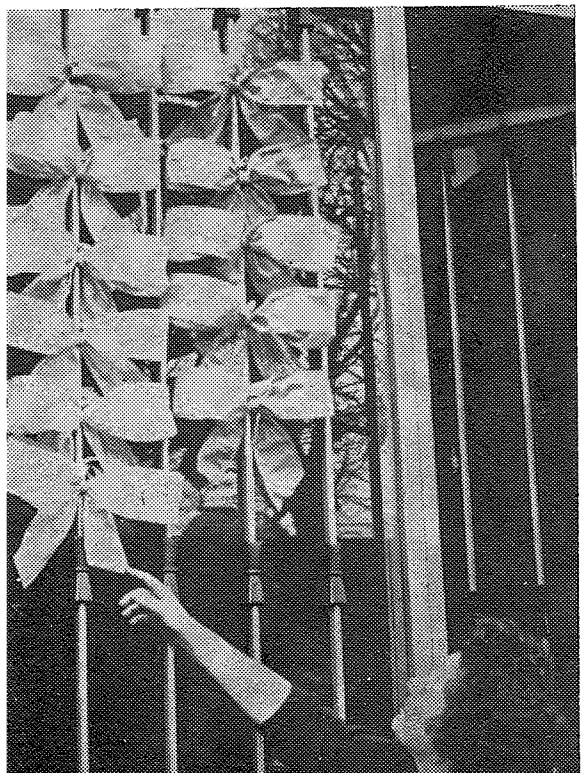

MENS EN WERELD

Aan het hek van een kraamkliniek in Florence worden strikjes bevestigd als de jonge Italiaantjes hun intrede hebben gedaan op de aarde. Blauwe strikken voor jongens, roze voor meisjes. Op het moment van deze foto zijn de jongens één punt voor, maar de wedstrijd is nog niet afgelopen. Nog lang niet.

U weet, lezers, hoe de kleine kinderen in Italië vertroeteld worden, hoe trots ouders op ze zijn, hoe vertederd er in wiegen en kinderwagens wordt gekeken, hoe verwend de bambini worden en hoe hard de kinderen geslagen worden als ze, onuitstaanbaar geworden door het verwennen, de ouders razend maken. U weet ook, hoe vreselijk de kinderen uit de arme streken in Italië verwaarloosd worden en hoe talrijk ze zijn. En nu ben ik op het punt waar ik wilde komen. Of de aarde overbevolkt raakt en zo ja wanneer dat zal zijn is een bijzonder ingewikkeld vraagstuk, dat zeker niet met een eenvoudig antwoord afgedaan kan worden. Dat ons land overbevolkt raakt – in verband gezien met recreatiemogelijkheden b.v. – is wel zeker, ofschoon er geen honger is in Nederland.

Maar hoe ook, het is een feit, dat de achtergebleven gebieden de hoogste geboortecijfers vertonen en dat is een bijzonder nijpend vraagstuk. Blijkbaar behoort het tot een bepaalde beschavingshoogte om, bewust, de gezinsgrootte te beperken, te regelen. Het is een steeds sneller verouderende en hoogst verwerpelijke gedachte om te menen, dat geboortebepaling, regeling van het kindertal zou voortkomen uit gemakzucht en genotzucht der ouders, zoals bepaalde R.K. kringen nog altijd leren. Regeling van het kindertal komt voort uit verantwoordelijkheidsbesef der ouders voor de opvoeding van hun kinderen. Het is, bijna zou ik zeggen, onzedelijk, om een steeds groter aantal kinderen in het leven te zetten, met de zekerheid, dat die een mensonwaardig bestaan zullen hebben en daarbij speculerend op instanties, die wel zullen zorgen. Nee, over de methoden der geboorteregeling lopen de meningen uiteen, dat de verantwoordelijkheid voor het gezin en de samenleving tot regeling van het kindertal moet leiden, is een gedachte, die gelukkig, veld wint. De strikjeswedstrijd is niet altijd een zege.

Honger en overbevolking

Zijn overbevolking en hongersnood twee van elkaar te scheiden problemen? Is het juist, als men zoekt naar wegen om de hongersnood in de wereld te bestrijden, het probleem van de wereldoverbevolking buiten het gezichtsveld te schuiven?

Dat zijn vragen die opkomen bij lezing van de laatste twee nummers van „Onze Wereld” (orgaan van de Nederlandse Organisatie Voor Internationale Bijstand, NOVIB). In beide nummers, in augustus en oktober 1960 verschenen, wordt uitvoerig meegedeeld welke acties de NOVIB in het kader van de „Anti-Honger-Actie” van de FAO gaat houden. Daarin wordt tevens een beeld gegeven van de voedingstoestand in de wereld en van de wegen, die tot een oplossing van het wereldvoedselvraagstuk kunnen leiden; in het eerste nummer in zeer grove lijnen, in de oktober-aflevering toegelicht met uitgebreid statistisch materiaal.

Het heeft weinig zin hier cijfers, die de voedselsituatie in beeld brengen, te geven; enerzijds niet omdat de ernst van het probleem als bekend mag worden verondersteld, anderzijds omdat de cijfers, door hun enorme grootte, geen voorstelbaar beeld in ons kunnen oproepen. Het moet voldoende zijn te weten dat bij benadering $\frac{2}{3}$ van de wereldbevolking voortdurend gebrek aan voedsel heeft; becijferingen maken die uitkomst wetenschappelijk verantwoord, confrontatie met de ellende zelf maakt het tot een ondraaglijk feit, aan de oplossing waarvan zo spoedig mogelijk en op zo uitgebreid mogelijke schaal moet worden begonnen. In grote lijn ziet de NOVIB nu die oplossing in:

1. het vergroten van het landbouwareaal door ontginning van nog niet in cultuur gebracht land en door reconstructie van landbouwgronden die door foutieve produktiemethoden zijn vernield;
2. de verbetering van de agrarische produktiemethoden en
3. het verbeteren van het distributie-apparaat van de geproduceerde goederen.

Op grond van deze mogelijkheden lijkt de conclusie gerechtvaardigd: „het gevaar voor de toekomstige voedselvoorziening komt daardoor niet zozeer voort uit een bestaand tekort in de gaven der natuur of in de menselijke vindingrijkheid, als uit onverschilligheid, apathie en gebrek aan activiteit” (Onze Wereld, aug. nr., blz. 8).

En die conclusie lijkt misschien nog gerechtvaardigd indien men niet zonder meer in de mogelijkheden van vergroting van het land-

bouwareaal gelooft. Men behoeft waarlijk niet zo erg te zoeken om vooraanstaande oecologen te ontmoeten die een optimisme in deze richting, op goed gefundeerde biologische gronden, niet gerechtvaardigd vinden.

Ander probleem

De conclusie wordt eerst werkelijk onbevredigend als daar nog een ander probleem naast zichtbaar wordt. Enkele zinsneden in „Onze Wereld” wijzen al in de richting van dat probleem:

„Deze factoren oefenen een enorme invloed uit op de bevolkingsgroei, welke tot nu toe in geen dele wordt gecompenseerd door een stijgende produktie van de voedingsmiddelen”.

„In de afgelopen jaren heeft de voedselproduktie nauwelijks de bevolkingsgroei kunnen bijhouden, t.w. 2 % tegen 1,6 % over de gehele wereld”.

„De geschiedenis van de mensheid is een voortdurende wedloop tussen beschikbare voedingsmiddelen en bevolkingsgroei.”

Het probleem van de enorme groei van de wereldbevolking duikt telkens weer op; op tal van congressen vormt zij stof voor discussies. Twee nog pas kort geleden opgestelde resoluties mogen hier vermeld.

Deze zomer werd in Polen de 7e Algemene Vergadering van de International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (I.U.C.N.) gehouden. De 180 afgevaardigden uit 31 landen spraken in een resolutie hun vertrouwen uit over de sterke toename van de wereldbevolking, waardoor het gevaar niet denkbeeldig is, dat er een blijvende onevenredigheid komt tussen de bevolkingsgroei en de produktie van voedingsmiddelen.

Op 5 september jl. hield de British Association for the Advancement of Science een symposium met als titel „World Food and Population”. Voor het forum van de ongeveer 2000 aanwezigen, vooraanstaande wetenschapsmensen op zeer uiteenlopende gebieden, zei de president o.m. dat op de lange duur de enige oplossing gelegen zou zijn in de vrijwillige beperking van de geboorten, teneinde de daling van het sterftecijfer te compenseren.

Maar ook dit probleem vindt niet alleen zijn weerspiegeling in resoluties en cijferreeksen. Algemeen bekend zijn de maatregelen die in Japan zijn genomen en die vrijwillige geboortebepaling op grote schaal tot gevolg hebben

Slot op pag. 7

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
16e jaargang no. 2 – 14 januari 1961

Kritisch allerlei

Aanleiding tot de kabinetscrisis die ons uit onze midwinterdommel opschrikte, was de woningbouw. In onze onschuld meenden wij daaruit te mogen opmaken, dat eindelijk de woningnood meer dan vijftien jaar na de bevrijding door alle partijen als volksvijand no. 1 werd gezien, al beseffen wij maar al te goed, dat de werkelijke achtergronden van deze crisis heel wat gecompliceerder zijn. Intussen neemt dat niet weg, dat de regering over heel wat onbenulliger zaken had kunnen vallen (denk maar eens aan de voetbaltoto), zodat we de kop „Om een paar huizen” boven een beschouwing in het Algemeen Handelsblad op zijn minst misplaatst vonden. Hoe men ook over de zaken mag denken, de duizenden woningzoekenden en krotbewoners zullen het Handelsblad die kop zeker kwalijk nemen.

Om nog even in de knollentuin van onze vaderlandse politiek te blijven: een commissie ingesteld door het College van Advies van de Anti-Revolutionaire Partij heeft een rapport uitgebracht over de subsidiepolitiek, waarin onder meer staat te lezen:

„Voor de overheid kan in de levens- en wereldbeschouwelijke uitgangspunten van de zich voor subsidie aanmeldende gegadigden nooit een rechtsgrond gelegen zijn voor het verlenen of weigeren van subsidie.”

Het Parool, waarin wij dit voor de a.r. bijna revolutionair standpunt lazten, schrijft daarover bovendien:

„Naar de overtuiging van de grootst mogelijke meerderheid der commissie behoort het niet tot de taak van de overheid een bepaalde geloofsovertuiging of een bepaalde levens- en wereldbeschouwing te bevorderen in de sfeer van het vrije maatschappelijke leven, dat wil zeggen buiten de interne sfeer van de staat als zodanig. In een voorbeeld wordt gesteld, dat bij een aanvraag voor subsidie voor het stichten van militaire tehuizen, de overheid ter bepaling van haar standpunt slechts de vraag heeft te beantwoorden of dit doel als zodanig een algemeen volksbelang betreft.”

Daarover kunnen wij, dachten wij, tevreden zijn. Als dit rapport aanvaard wordt, zullen de a.r. het Humanistisch Verbond, het Thuisfront en Humanitas dus geen strobreed meer in de weg leggen. Er is namelijk maar één beperking aan dit alles gesteld:

„Door te stellen, dat de overheid organisaties wier activiteiten een bedreiging betekenen voor de christelijke grondslag der samenleving niet mag subsidiëren, wordt — naar de commissie zelf opmerkt — niet langs een achterdeur de even tevoren afgewezen religieuze en levensbeschouwelijke

discriminatie binnengehaald. Die „bedreiging” is hier gehanteerd als concretisering van de publiekrechtelijke maatstaf der openbare orde en goede zeden.”

Al zijn wij het met dit laatste niet eens (want waarom zou een anti-christelijke organisatie de openbare orde en goede zeden aantasten, als een christelijke dat niet doet?), het rapport is een stap vooruit, en een belangrijke stap. De a.r. zullen op grond hiervan in ieder geval onze organisaties, die immers náást de kerken willen werken en niet tégen hen, niet langer subsidies kunnen weigeren.

Een ander feit heeft onze binnenlandse politiek slechts even in beroering gebracht, het feit namelijk dat nu ook in Nederland atoomwapens worden opgeslagen. Formeel kan dat allemaal gemakkelijk, want het parlement heeft de regering ter zake blanco volmacht gegeven en dus van iedere controle op de gang van zaken afgezien. Wij geloven echter dat deze dooddooder waarmee de communistische interpellatie in de Tweede Kamer werd afgedaan, geen recht heeft doen wedervaren aan het sterke gevoel van onbehagen dat in brede kringen van ons volk leeft. Dat onbehagen werd bovendien nog eens gevoed doordat wij moesten constateren, dat in Amerika al algemeen bekend was wat voor ons nog als het meest grote geheim moest gelden, een ietwat merkwaardige bijkomstigheid die wij echter aan onszelf te danken hebben, aangezien de Tweede Kamer haar democratisch recht van controle nu eenmaal uit handen gegeven had.

Bij de behandeling van de defensiebegroting zal ook op de opslag van deze atoomkoppen worden teruggekomen. Wij hopen dat tijdens dat debat iets van onze grote verontrusting zal blijken, verontrusting vooral ook over het gemak waarmee in militaire kringen over het wel en wee van ons volk wordt beslist. Het Haagsch Dagblad haalt twee uitspraken van militairen aan met betrekking tot het gebrek aan oefenterreinen in ons land en de onmogelijkheid straaljagers te laten oefenen zonder dat iemand daar last van heeft. De eerste officier zei, „dat een omgeploegde Leuserderhei toch altijd nog beter is dan het verlies van de vrijheid”, de commandant van de vliegbasis bij Leeuwarden zei naar aanleiding van protesten uit de omtrek, „dat het fout is het geluid van straaljagers op te vatten als ‘hels lawaai’; het is dat niet: het is de muziek van de vrijheid.” Deze uitspraken nu zijn te gemakkelijk, ze doen het probleem af met een gemeenplaats, ze zijn te eenzijdig en, contradictio in terminis, te ‘dictatoriaal’. Het Haagsch Dagblad voegt daaraan toe: „De zaak is eenvoudig, dat mili-

taire weerbaarheid zinloos is zonder geestelijke weerbaarheid. En geestelijke weerbaarheid in de Westelijke landen hangt nauw samen met de mogelijkheid om te leven los van de dwang, de ergernissen en de stoornissen die het wonen en werken in totalitaire landen zo onverdraaglijk maken. Natuurlijk mogen van de mensen in de democratische landen opofferingen worden gevraagd, maar toch niet in die vorm en die mate, dat de grondslagen van hun levenswijze erdoor worden ondermijnd en aangetast.”

Wij hopen dit soort klanken te mogen beluisteren als de Tweede Kamer straks gaat debatteren over de atoomkoppen, die ons leven in dit dichtbevolkte land hebben gemaakt tot een dans op de vulkaan.

De Nederlandse minister van justitie ziet geen aanleiding het gezin-Kaufmann een verblijf van meer dan drie maanden toe te staan, lezen wij in het Algemeen Handelsblad. U herinnert zich dat de heer Kaufmann, die in het Duitse plaatsje Köppern een expeditiebedrijfje had, voor de rechtbank de waarheid heeft gesproken, toen hem werd gevraagd of hij van antisemitische daden in het dorp afwist. Hij wist ervan af, zoals iedereen in het dorp, maar de andere getuigen zwegen, waarna de heer Kaufmann het leven in Köppern verder onmogelijk werd gemaakt. Nederlanders hebben hem in staat gesteld hier opnieuw te beginnen, maar de minister „vindt geen aanleiding hem een verblijfsvergunning te verstrekken”. Voor wie het zich niet mocht herinneren: onze minister van justitie is mr. Beerman, destijds advocaat van de oorlogsmisdadiger Krupp.

Naar aanleiding van de met hulp van de protestants-christelijke partijen er nog net voor de kabinetscrisis door de K.V.P. doorgesleepte verhoging van de kinderbijslag, publiceert de Volkskrant een tekeningetje van een baby in de wieg, met het onderschrift „Zorg dat je erbij komt...” Geestig ja, maar wanneer zal de Volkskrant eens gaan inzien, dat de overbevolking in ons land langzamerhand geen zaak meer is om grapjes over te maken? En bepaald geen zaak die verhoging van de kinderbijslag rechtvaardigt!

De communisten paraderen zo graag als strijders voor de menselijke vrijheid. Al zijn zij dat soms inderdaad (waarom het te

ontkennen), de politiek, het systeem, gaat bij hen voor. Zij zijn in staat alles en iedereen op te offeren, als naar hun mening het doel de middelen heiligt. Daarom geven wij niet zoveel voor hun vrijheidsstrijd. Deze gedachten kwamen bij ons op, bij het lezen van een verslag dat The Times heeft opgetekend uit de mond van George Manoukas, een vroegere dorpsonderwijzer, die kort geleden uit Roemenië terugkeerde en op een persconferentie in Athene onthullingen deed over de kinderroof die de communisten in 1948 in Griekenland hebben bedreven.

„Hij verklaarde als inspecteur-generaal betrokken te zijn geweest in „het kweken van een strijdbare reserve van communistische janitsaren” achter het ijzeren gordijn. Het plan omvatte 50.000 Griekse kinderen die op transport zouden worden gesteld naar omringende communistische landen, waar zij zouden worden opgevoed in de marxistische leer. Te zijner tijd zouden ze kunnen worden gebruikt bij een eventuele nieuwe poging van de communisten om in Griekenland aan de macht te komen. Aangezien de communistische opstandelingen langer dan vermoed was stand hielden, kregen de oudsten van deze jongens snel een militaire opleiding en moesten zij zich aansluiten bij de guerilla's. Tot de actie werd besloten op een bijeenkomst van de Kominform in 1948 in Belgrado, en binnen drie weken waren twaalf à vijftien duizend kinderen weggevoerd naar Albanië, Joegoslavië en Bulgarije. Enkel van hen werden later nog verder het communistische achterland ingestuurd. Hun leeftijden varieerden van enkele maanden tot veertien jaar. De heer Manoukas verklaarde voorts de kinderen tot 1952 (toen hij door de partij uitgestoten werd) te hebben bezocht in kampen in Roemenië, Polen, Tsjecho-Slowakije, Hongarije en Bulgarije (Joegoslavië had toen het Sovjet-blok al verlaten en had enkele kinderen naar Griekenland teruggezonden). Het waren er op dat ogenblik ongeveer 22.000. De ouders van sommige van deze kinderen waren communistische rebellen geweest, die achter het ijzeren gordijn een goed heenkomen hadden gezocht na hun nederlaag in 1949. De meeste kinderen werden echter, tegen de wil van hun ouders, weggevoerd uit Griekse dorpjes, en werden in de kampen opgevoed in een geest van haat tegen het „monarchistisch-fascistisch regime” in Griekenland.”

Klankbord

Tegen het klankbord van de nacht bewegen nog uw woorden.
Al wat gij hebt gezegd
is blijven leven in accoorden,
die ik alleen in donker tref,
wanneer de stilten horen,
die tussen ons staan opgericht.

Uit: Gerrit Achterberg, Cryptogamen III. Amsterdam, 1954. Em. Querido's Uitgeverij.

Nog steeds waart Ds. Kalf op pantoffels rond

Met een niet aflatende ijver, een betere zaak waardig, trekt ds. H. S. J. Kalf nog steeds door Nederland, overal waar hij komt afkeer van, zoal niet vijandschap tegen het moderne humanisme opwekkend, dat in zijn ogen minstens een instrument is in de hand van de duivel. Nu zou men mogen verwachten, dat iemand die daarvan bijna zijn dagelijks werk maakt, wel goed van dat humanisme op de hoogte moet zijn. Hoe kan men immers iets bestrijden waarvan men niet weet wat het eigenlijk is en wil? Uit tal van uitspraken van deze weleerwaarde heer blijkt echter, dat hij nimmer elders zijn licht heeft opgestoken dan in zijn eigen kerkbode, zodat hij tot enormiteiten komt als de opmerking, dat het Humanistisch Verbond zou streven naar een eigen radio-omroep! Als er nu één ding door de Humanistische Luisterkring bij voortdurend naar voren wordt gebracht, is het wel dat men juist géén eigen omroep wil, met eigen humanistische ochtendgymnastiek, humanistische kookpraatjes en humanistische bonte avonden, maar dat men uitsluitend opkomt voor het goed recht van een vijfde van onze bevolking dat officieel buitenkerkelijk is, op zondag nog iets anders uit de radio te ontvangen dan de vrijwel continue kerkdiensten. Maar goed, strijdend tegen „de vijand op pantoffels” kan onze dominee zich nu eenmaal niet met dergelijke details ophouden, laat staan tot de erkenning komen, dat deze strijd het Humanistisch Verbond wel opgedrongen wordt doordat de onverdraagzaamheid van hem en zijn soortgenoten het zelfs dat ene kwartiertje in de week afhandig wil maken.

Op de landdag van de Nederlandse Christelijke Vrouwenbond is ds. Kalf weer eens onderwets van leer getrokken, onder het motto „verlos ons van den boze”, de boze die in onze tijd niet meer het nihilisme is, maar het nieuwere humanisme. Wat in zijn ogen toch blijkbaar net zoiets is. Maar daarom niet getreurd: waarom zou hij tenslotte onze beginselverklaring er eens op nalezen? De humanisten vormen maar een kleine groep, maar ze willen zich gelijk stellen met een kerkgemeenschap, roept hij in verontwaardiging uit, blijkbaar niet wetende (of misschien juist maar al te goed wetende) dat het Verbond dat nu juist niet wil. Het subtiële onderscheid tussen gelijkheid en gelijkwaardigheid ontgaat hem uiteraard volkomen, nog afgezien van het feit dat hem de democratische noodzaak van gelijkwaardigheid van verschillende bevolkingsgroepen al evenmin duidelijk blijkt te zijn.

Angst voor doodsteek

Het zou nu de doodsteek voor het christendom betekenen als het humanisme invloed in de kerk kreeg, zegt ds. Kalf, en hij ijst ervan. Maar dan moet dat christendom al wel lang overleden zijn, want de invloed van moderne humanistische theorieën op het christelijke denken is maar al te duidelijk. Heeft ds. Kalf trouwens nooit van christen-humanisten gehoord? Of denkt hij zozeer in vakjes, dat hij denkt dat het humanisme geheel apart staat van andere vormen van denken. Weet hij niet dat er christenen lid zijn van het Humanistisch Verbond, zo goed als er humanisten werkzaam zijn in de katholieke zowel als de protestantse kerkgenootschappen? Het humanisme is, laten wij het nog eens ter voorlichting van ds. Kalf en de zijnen vaststellen, beslist niet beperkt tot het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond wil alleen buitenkerkelijke humanisten iets bieden wat hun christelijke geestverwanten in de kerk kunnen vinden. Maar ds. Kalf, die

dat ongetwijfeld wel weet, ziet liever niet het in elkaar overlopen van verschillende gedachtenwerelden; stel je voor dat je over geestverwanten zou gaan spreken binnen een ander zuiltje. Nee, dan liever afscheidingen, barrières, muren van onbegrip in stand houden!

En dat onbegrip hoedt men uiteraard het beste door het uitspreken van onwaarheden en halve waarheden, waarvan ds. Kalf, als hij ook maar één keer een briefje met een verzoek om inlichtingen naar de Oudegracht geschreven zou hebben, zou kunnen weten dat het leugens zijn. Zoals zijn aantijging met betrekking tot de humanistische radio-omroep, zoals zijn bewering dat het Humanistisch Verbond zich voornamelijk wendt tot de intellectuelen, tot mensen die een zekere wijsgerige scholing op prijs stellen. Die laatste stelling wordt „bewezen” door het bestaan van een humanistische studentenvereniging, alsof de N.C.S.V. en de V.C.S.B. een bewijs zouden zijn, dat de protestantse kerken zich bij voorkeur tot academici zouden wenden. Ook wil het Humanistisch Verbond van het godsdienstonderwijs op de openbare scholen af, zegt ds. Kalf. Hoe komt hij aan die wijsheid? Misschien heeft hij ergens de klok horen luiden over het feit, dat humanisten in het algemeen niet erg gelukkig zijn met de eenzijdige vorm van dat onderwijs, maar eraf willen? Integendeel: wij zouden het graag zien uitgebreid tot voorlichting over alle godsdienstige en levensbeschouwelijke richtingen in plaats van het opkweken tot een goed lidmaat van de hervormde kerk dat het nu maar al te vaak is. Het Verbond wil ook van de zondagsheiliging af in christelijke zin. Alweer, hoe komt onze eerwaarde daaraan? Wel weten wij voorbeelden te over van christenen die hun wil aan het buitenkerkelijk volksdeel willen opleggen, maar wij hebben werkelijk nog nooit gehoord van humanisten die christenen hun vorm van zondagsheiliging onmogelijk zouden willen maken. Is de Zondagswet geen voorbeeld van vergaande verdraagzaamheid onzerzijds? Op de tijden dat de kerkdiensten zijn, houdt men bijeenkomsten waar gesproken wordt over siervissen in een aquarium, over ruimtevaart, of over een boek dat pas is uitgekomen. Zo duidt ds. Kalf onze bezinningsbijeenkomsten aan, en een duidelijker voorbeeld van zijn kwade trouw is wel niet nodig. Nog afgezien van het feit dat onze bijeenkomsten niet alleen op zondag zijn, ook niet hoeven te zijn, omdat de zondag voor ons nu eenmaal niet dezelfde betekenis kan hebben als voor ds. Kalf, is het vaak een praktische noodzakelijkheid de zondag te kiezen, omdat dat nu eenmaal de dag is waarop de mensen vrij zijn. Er is wat ons betreft geen bezwaar tegen die siervissen, maar op een bezinningsbijeenkomst hebben wij ze nog nooit ter sprake horen komen. En misschien zou ds. Kalf nog eens willen bedenken of het niet meer zin heeft te spreken over een boek dat pas verschenen is, dan over een boek dat al zo lang geleden het licht heeft gezien, dat het meer bron van verdeeldheid en strijd blijkt te zijn geworden dan bron van inspiratie. Verschillende van zijn collega's blijken er tenminste zo over te denken. Maar misschien is dat ook een voorbeeld van die verderfelijke invloed van het humanisme op de kerken.

Ook maatschappelijk

Die invloed blijkt overigens ook uit het maatschappelijk werk, dat ds. Kalf blijkbaar al evenzeer in handen van humanisten als een instrument van de duivel ziet. Hij realiseert zich blijkbaar niet, dat federe vorm van maatschap-

pelijk werk per definitie humanistisch is en dat vele maatschappelijke werkers van christelijken huize zoetjesaan bezig zijn humanisten te worden, ook als ze dat etiket zelf nog niet aanvaarden. Dat wil natuurlijk zeggen: als het goede maatschappelijke werkers zijn, want er bestaat nog heel wat liefdadigheid van de oude stempel, die men christelijk noemt.

Wij zeiden het al: het humanisme is een complex van gedachten, met het volstreekte atheïsme ter ene en het christelijk-humanisme ter andere zijde, maar het past uiteraard beter in het straatje van ds. Kalf uitsluitend op dat oude atheïsme van de vroegere Dageraad te wijzen en dat met het moderne humanisme op één lijn te stellen. Dat wij ook deze afkomst (naast vele andere bronnen van inspiratie) niet willen verloochenen, bewijst de benaming van b.v. het Gerhardhuis. Maar wij sluiten ons dan ook niet van principiële atheïsten af alsof die weer tot een andere zuil in strikt isolement zouden moeten behoren. Wij zijn er op uit samenwerking te zoeken met gelijkgezinden, gelijkgezinden dan in de strijd de mens een menswaardig bestaan te verschaffen, nu niet meer in materieel opzicht, maar juist op geestelijk terrein. Dat is wel iets anders dan een onthoofde christelijke cultuur willen, zoals ds. Kalf veronderstelt, het is een cultuur willen waarin de mensen als vrienden, om het „christelijk” uit te drukken, als broeders kunnen leven. Maar ds. Kalf is er eerder op uit, en vele dominees met hem, de broeders van zijn zuiltje tegen die van het andere zuiltje op te zetten, desnoods met gebruikmaking van de grofste middelen, als demagogie, verdachtmaking en leugen. Een verderfelijke mentaliteit, als u het mij vraagt, en weinig „christelijk” naar ik als niet-christelijk buitenstaander toch moet aanmerken.

R. de la Rie

Boeken in kort bestek

Met drie pockets, verschenen in een nieuwe serie *Speciale Salamanders*, heeft *Em. Querido's Uitgeverij* Amsterdam een goede start gemaakt. Alle drie zijn ze gewijd aan zeer actuele problemen: *Algerije*, waarover *Fons Hermans* met deels nog niet eerder gepubliceerd materiaal een even bewogen als verhelderende beschouwing geeft, *Apartheid*, een documentatie over de rassenstrijd in Zuid-Afrika van *Margriet de Sablonière* met een voorwoord van ds. J. J. Buskes, en *Nieuw-Guinea tegen wil en dank*, geschreven door *Paul van 't Veer*, aangevuld met op eigen visie gefundeerde beschouwingen van *mr. Th. M. J. de Graaf*, *Mohamed Hasan Notoadikusumo*, ds. I. J. Kijne en *mr. dr. H. J. Roethof*.

In vijf *Phoenix-pockets* heeft *W. de Haan* te *Zeist* een vijfde druk doen verschijnen van de uit 1937 daterende wereldgeschiedenis „*De pelgrimstocht der mensheid*”. Onder leiding van *prof. dr. C. D. J. Brandt*, die de inmiddels overleden redacteur *dr. J. W. Berkelbach van der Sprenkel* opvolgde, is de inhoud aangepast aan nieuw verworven kennis en inzichten. Het is een goede, rijk geïllustreerde uitgave geworden.

„*In Gods naam*” noemde *Johan Winkler* zijn verzameling levensbeschrijvingen van acht door de kracht van hun christelijk geloof tot menslievend werk gedreven mannen, ook omdat zij werk deden, dat niemand anders deed en toch door iemand gedaan moest worden. Zo tekende hij onder meer de portretten van de Nederlandse Otto Gerhard Heldring, de man van de Zetense inrichtingen, van William Booth en de melaatsenpater Damiaan, maar ook van tijdgenoten als Albert Schweitzer en Abbé Pierre. *De Arbeiderspers* gaf het uit.

Vier interessante Phoenix-pockets

Phoenix-pockets uitg. Mij. W. de Haan te Zeist; prijs f 2,95.

De uitgeversmaatschappij W. de Haan zet zijn populair-wetenschappelijke pocket-reeks voort met nr. 29: „*Pedagogiek in theorie en praktijk*” door Drs. H. van Praag, die daarmee gevolg geeft aan zijn voornemen om na „*Psychologie in theorie en praktijk*” (Phoenix-pocket no. 7, waarvan in ruim een jaar drie drukken verschenen) een soortgelijk boekje over pedagogiek te schrijven. Drs. van Praag is er onzes inziens in geslaagd afbreuk te doen aan het misverstand dat opvoedkunde een vervelend vak is en verstaat de kunst om, zoals hij zelf in zijn voorwoord zegt, alles wel ernstig te nemen, maar niets ernstig te vinden. Voor de ernst pleit de systematische indeling die in het voorwoord wordt toegelicht, maar verschillende onderschriften bij de talrijke mooie foto's zijn naar onze bescheiden mening te ernstig, om niet te zeggen: „door hun vanzelfsprekendheid overbodig”.

no. 30: „*Het Meubel*” door Dr. Anne Berendsen, met als ondertitel: „van Gothiek tot Biedermeier”. Dit rijk geïllustreerde boekje is een nieuwe uitgave van een werk dat al eerder in het formaat van een volwassen boek verscheen. Het kon als pocket tot stand komen omdat veel platen uit vroegere edities in dit kleinere formaat gebruikt konden worden. Voor hen die wel eens willen weten wat de deskundigen bedoelen als zij het over Barok-, Louis XIV-, Empire- etc. meubelen hebben een goede leidraad, terwijl ook zij, die zelf meubelen willen dateren of naar landen van herkomst willen indelen, aan deze pocket een duidelijke gids hebben.

no. 31: „*Het leven van Leonardo da Vinci*” door Dimitri Merejkowski; een herziene en gemoderniseerde bewerking naar de vertaling van J. P. Wesselink-Van Rossum. De historische juistheid van deze biografie kan schrijver dezes niet beoordelen, maar dat het leven van deze veelzijdige persoonlijkheid in dit boekje op boeiende wijze beschreven is, heeft hij met veel genoegen geconstateerd. Het is de levensbeschrijving van een profetische kunstenaar-technicus waarin de spanning tussen religie en wetenschap op dramatische wijze te voorschijn komt. Ook is deze pocket bijzonder aantrekkelijk door de prachtige illustraties, 32 in getal.

no. 32: „*Logboek der Aarde*”, door Prof. Dr. I. M. van der Vlerk en Prof. Dr. Ph. H. Kuenen. Het moet een moeilijke opdracht geweest zijn om uit de bibliotheek van gegevens een pocket van nog geen 200 bladzijden samen te stellen waarin de lezer toch een afgerond beeld krijgt van de geologische geschiedenis die voorafgaat aan het verschijnen van de mens op aarde. Het komt ons voor dat de schrijvers daarin voor een leek geslaagd zijn en daarom zal het in deze pocket toch wel gegaan zijn. De talrijke tekeningen en de, ook in dit boekje uitstekende, platen (48 pagina's in koperdiepdruk) dragen veel tot het begrijpen van de tekst bij.

Als wij ons tenslotte over de vier voor ons liggende boekjes nog een kritische opmerking mogen veroorloven dan zouden wij willen zeggen dat ons de uniforme omslagen en in het bijzonder de kleuren daarvan (met uitzondering van no. 29) niet erg kunnen bekoren. J. B.

Een onontkoombaar proces

Nietzsche heeft in „Der Wille zur Macht” een kenschetsing gegeven van het nihilisme in een groot aantal aphorismen (kernachtige gezegden), die uiterst moeilijk zijn samen te vatten. Aangezien de filosoof Martin Heidegger echter in een artikel „Nietzsches Wort „Gott ist tot”” een bondig exposé heeft gegeven van Nietzsches gedachten in deze is het vruchtbaar Heideggers studie als volgt vrij weer te geven: Het nihilisme is bij Nietzsche geen beschouwing en leer, maar de naam voor een reeds eeuwen heersende en de huidige eeuw bepalende historische beweging, de groundbeweging der westerse geschiedenis. De uitleg daarvan vat Nietzsche samen in het korte zinnetje „God is dood”, waarin met God de bovenzinnelijke (metafysische) wereld is bedoeld. Deze metafysische wereld werd sedert Plato en de christelijke uitlegging der Platonische filosofie als de ware en eigenlijk werkelijke wereld beschouwd, waarbij vergeleken dan de aardse wereld – de wereld aan deze zijde – het jammerdal werd genoemd. Het woord „God is dood” betekent: De bovenzinnelijke wereld is zonder werkende kracht. De metafysiek, dat is voor Nietzsche de westerse filosofie begrepen als Platonisme, is ten einde. Nietzsche ziet zijn eigen filosofie als de tegenbeweging tegen deze metafysiek, dat is voor hem tegen het Platonisme. Als God dood is en de bovenzinnelijke wereld der ideeën zijn verbindende kracht niet meer heeft, dan blijft er *niets* meer, waarnaar de mens zich kan richten. Het nihilisme staat voor de deur. Op de vraag „Wat betekent nihilisme?” antwoordt Nietzsche: „dat de hoogste waarden waardeloos worden”. De zonder waarden gekomen wereld heeft behoefte aan een nieuwe waardestelling, aan een „Umwertung aller Werte”. Deze Umwertung aller Werte heeft een nieuw principe van waardestelling nodig. Dit principe kan niet meer de levenloos geworden wereld van het bovenzinnelijke zijn. Een andere schatting van het leven wordt door Nietzsche uitgewerkt. Op deze uitwerking kunnen wij thans niet ingaan. Wie zich ervoor interesseert kunnen wij het boek van Prof. Dr. L. Flam aanraden, dat getiteld is, „Wie was Nietzsche. Beschouwingen bij Alzo sprak Zarathustra” en dat dezer dagen bij De Sikkels te Antwerpen is verschenen.

De meest schitterende analyse van het nihilisme heeft Karl Jaspers in zijn machtige boek „Psychologie der Weltanschauungen” gegeven. Ter begripsbepaling van het nihilisme zegt Jaspers: De eerste en laatste grondvraag der wereldbeschouwing is of tot het leven in zijn geheel ja of neen wordt gezegd, of het hoogste in het niets of in het bestaan ligt. Tussen deze twee mogelijkheden zijn er oneindig veel combinaties in de ziel van de enkele mens aanwezig. Wat wij leven en bestaan noemen heeft kanten van waardeaccenten, van zin voor ons. De voleindigde wil tot het niets zou een wil zijn, die zijn waarde, zijn zin als niets beleeft en beoordeelt en er naar handelt om niets te zijn. Zulk nihilisme komt empirisch echter nauwelijks voor. Nihilisme heet meer het proces, dat bij zijn verlenging tot de eindtoestand van volledig nihilisme moet leiden. In deze zin moeten definities van nihilisme worden begrepen. Het is „radikale afwijzing van waarde, zin, wenselijkheid” (Nietzsche), het is de toestand der ziel waarin haar ieder doel ontbreekt, waarin ieder antwoord op het waarom ontbreekt, waarin alle waarden waardeloos zijn geworden.

Wat drijft tot nihilisme?

Een aantal samenhangen drijven volgens Jaspers tot nihilisme. Zo de omstandigheid, dat meningen die men navolgt uit een wereldbeschouwing weerlegd worden door de feitelijke ervaring hetgeen tot vertwijfeling kan leiden. Voorts ligt in iedere reflexie als zodanig, in iedere rationele instelling een tendens tot oplossing, tot relativisering van datgene waarover wordt nage-

Principieel | Nih

dacht. Deze ervaring van het wezen van het denken werd voor het eerst door de Griekse Sofisten opgedaan. De reflexie ontspringt aan de wil, zich zelf te willen overtuigen en niets van geloof of autoriteit aan te nemen. Zij stelt problematisch om zekerheid te krijgen, zij lost de totaliteiten op, isoleert „kanten” en „gezichtspunten” en houdt deze als geïsoleerd vast; wel dra moet zij dit vasthouden weer opgeven omdat andere „kanten” tot gelding komen, en zij ontwikkelt een menigte gezichtspunten in de mening daarmee tot zekere inzichten te komen. Maar zij ervaart dat voor iedere grond een tegengrond bestaat, dat zij zich in een sfeer bevindt waar al het vaste ophoudt.

Dit bereikten de Sofisten „te weten dat men – als het om gronden gaat – door gronden alles bewijzen kan.” De Sofisten wisten dat er op deze grondslag niets vast is; dat is de macht van het denken, zij behandelt alles dialectisch, brengt aan het wankelen, hetgeen tot nihilisme leidt.

Tenslotte ligt in de wil tot waarachtigheid en echtheid een tendens om tot het nihilisme te geraken, wat Nietzsche ontdekt heeft. Al het goede moet volgens Jaspers eerst twijfelachtig worden gemaakt, moet in de heksenketel van het nihilisme worden getrokken als een nieuwe gestalte van het leven moet ontstaan. Nihilisme is psychologisch als fase onvermijdelijk als het leven tot zelfbewustzijn wil komen. Het is in de wereld van het psychische de vernietiger van het levenloze, dat de schijn van het leven heeft. Indien een omhulsel als omhulsel wordt voorzien dan treedt nihilisme op. Alle wereldbeelden, waardehiërarchieën, zijn – naar de uitdrukkingswijze van Nietzsche – van het standpunt van het leven uit perspectivisch en dus verwrongen gezien. Daarom worden zij steeds gecorrigeerd. Deze daden van het groeiende leven scheppen nieuwe perspectieven.

Nihilisme als onbedoeld resultaat

In dit artikel is ons doel het nihilisme, dat één onontkoombaar historisch proces is, te begrijpen. Maatregelen, die beogen het nihilisme te bestrijden werken het vaak juist in de hand. Zo is in de huidige tijd het streven naar maatschappelijke verzorging en sociale veiligstelling der mensen een factor die tot nihilisme leidt als onbedoeld resultaat. Vroeger kwam de mens vooral in noodsituaties tot het knielen en bidden, to de relatie met de metafysische wereld. Thans stelt hij zich in verbinding met één of ander bureau voor sociale zaken. Deze instituten doen de noodzaak tot bidden verdwijnen. Als men vroeger overtredingen beging ten aanzien van de metafysische wereld der absolute waarden dan leidde dit tot een zondebesef. Het psychologisch inzicht en de huidige psychologische maatregelen brengen dit besef tot liquidatie en leiden dus eveneens tot nihilisme. Men begrijpt dat de mens in bepaalde fnuikende situaties bijna agressief móét zijn en dat het er om gaat gunstiger constellaties voor hem te scheppen.

Ik zou de analyse van het nihilisme hier willen eindigen met mijn overtuiging uit te spreken, dat het nihilisme één der belangrijkste achtergronden vormt van de twintigste eeuwse sociaalpedagogische werkzaamheden. Dit geeft vanzelfsprekend geen enkele reden tot pessimisme. Het kan een grote bevrijding betekenen voor de mens als oude vormen en gedachten sterven en een nieuw leven zich gaat ontplooien. De sociaalpedagoog kan daarbij zijn – in Nietzsches beeld uitgedrukt –: „een goudene zon en daaromheen de slang van het inzicht”.

Jac. de Roy

lisme | Sociaal

Het woord nihilisme is in zekere zin een mode-woord geworden. Het wordt vaak, ook wel te onpas, gebruikt. Het is niettemin de aanduiding van een realiteit. Er bestaat inderdaad, echt nihilisme, dat ons soms op benauwende wijze tegemoet treedt uit allerlei verschijnselen van het moderne leven. Het is goed om nader te onderzoeken wat we onder dat begrip willen verstaan om tot een verdieping van ons inzicht op dit punt te komen. Om te beginnen moet men tenminste twee betekenissen onderscheiden die beide met de term nihilisme worden aangeduid; die ook wel met elkaar te maken hebben, maar die bepaald toch niet hetzelfde zijn. Het principiële nihilisme aan de ene kant en het sociale nihilisme aan de andere kant. Principieel nihilisme is de overtuiging dat geen enkele levensovertuiging algemene of duurzame houdbaarheid bezit.

Dit nihilisme vertoont een tegenspraak in zichzelf, maar dat ligt aan de aard van deze overtuiging, dat geen enkele overtuiging, behalve dan deze, duurzame en algemene betekenis heeft. Duurzaam in de zin van de erkenning van inzichten, die blijvend een richtlijn in het leven zouden kunnen zijn; en algemeen als de erkenning van waarden die niet alleen voor een bepaald individu, maar ook voor anderen geldig zouden hebben.

Het sociale nihilisme is geen overtuiging maar komt tot uitdrukking in een levenshouding, waarin geen enkele overtuiging als waardevol erkend wordt.

Het principiële nihilisme ontkent de houdbaarheid van overtuigingen, het sociale nihilisme gaat eraan voorbij; het eerste vertegenwoordigt een hoge graad van bewustwording, het tweede is een typische vorm van gebrek aan bewustwording.

In het sociale nihilisme zijn overigens verschillende vormen te onderscheiden, al naar de graad waarin het werkelijk nihilisme is:

1. De levenshouding die berust op volstrekte impulsiviteit en ongebondenheid. Dat is de meest duidelijke vorm van sociaal nihilisme: het kenmerkt de mens, die zich zonder enige geestelijke binding door zijn impulsen laat leiden. Er zijn in de grote steden, en daar niet alleen, bepaalde gebieden aan te wijzen, waarin dit volstrekt ongebonden nihilisme wel degelijk de gangbare levensstijl is. Men laat zich volkomen drijven op de impulsen die van het driftleven uitgaan, op seksueel gebied, evenals op het gebied van eten en drinken, bezit en vertier. Men gaat zich te buiten aan lekernijen of drank; men schaft zich luxe voorwerpen aan, bromfietsen en televisietoestellen, zonder enig overleg of beleid; er is geen meisje boven de zestien jaar, dat niet veelvuldig seksueel verkeer heeft gehad, wat afgezien van alle andere overwegingen voor een normale rijping van de persoonlijkheid slechts destructief kan zijn. Daarbij komt het ontbreken van vrijwel iedere moraal, ook in de zin van gemeenschapsmoraal. Men is egoïst in een zo volstrekte zin, als we ons haast niet kunnen voorstellen. Weliswaar neemt de groep een verdedigende houding aan, wanneer hij van buiten bedreigd wordt, maar zodra die dreiging ophoudt, leeft men ook onder elkaar in een sfeer van agressiviteit, macht en vijandigheid.

2. Heel gewoon is vervolgens een levenshouding, van strikt conventioneel en kleurloos karakter. Het betreft hier mensen, die naar het uiterlijk gezien in heel acceptabele vormen hun leven leiden en zich houden aan de conventies, waarop men in de samenleving prijs stelt.

Deze conventies hebben voor hen echter geen

zelf doorleefde inhoud; zij verliezen zich in de uiterlijke vorm. Hun leven speelt zich af in een sfeer van innerlijke leegte; het is de typische sfeer van mensen, die leven in het „men”, zoals de moderne filosofie dat uitdrukt; niet in de bewustheid, niet in de intensiteit van het eigen bestaan.

Men doet wat „men” verwacht en wat „men” meent dat juist is, hoe vlak, ja, hoe fataal dat ook mag zijn. Men stoort zich er niet aan dat „men” hard is en sentimenteel, zelfzuchtig en bang. Men „gaat op in de tijd” om aan de moderne filosofie nog een term te ontleenen. *Het is de bestaanswijze van de uiterlijkheid waarbij van een dóórdringen tot wat menselijke leven eigenlijk zou kunnen zijn geen sprake is.*

3. Tenslotte als derde vorm: een levenshouding die wel voor een gedeelte met de vorige samenvalt, die dus ook conventioneel bepaald is, maar waarbij ook het element overtuiging een rol gaat spelen. Echter geen overtuigingen, die betrokken zijn op de gehele persoon en op het hele bestaan, maar *deelovertuigingen, die b.v. bepaalde culturele inzichten of opvattingen over politiek betreffen.* Ze hebben alle gemeen, dat ze een bepaald terrein van het menselijk bestaan raken, maar onvermijdelijk tekort schieten, wanneer de mens geconfronteerd wordt met levensvragen, die op andere terreinen van het leven betrekking hebben. Daar schiet de deelovertuiging tekort en laat de mens hulpeloos temidden van zijn moeilijkheden, en dit temeer omdat in het bijzonder de drager van dergelijke overtuigingen zich zijn tekort – juist als „bewust” levend mens – niet realiseert. De kleurlozen zijn de „anderen” en hij zou de term nihilisme voor zijn overtuiging met verontwaardiging afwijzen. Toch mist hij het gevoel voor de geestelijke achtergrond van het menselijk bestaan.

Overigens gaat het in deze drie onderscheidingen om gradaties. Er zijn uiteraard verschillende trappen te onderscheiden van het meest volstrekte nihilisme, naar steeds mildere vormen, waarbij aansluit de levenshouding van degenen, die inderdaad een volwaardige levensovertuiging hebben verworven, die in beginsel wel op het gehele menszijn betrokken is. Nu gaat het in deze beschouwing niet om waardering van typen, maar om een verheldering van het verschijnsel dat we nihilisme noemen. In het tegemoet treden van het nihilisme moet men er zich voor hoeden voorbij te zien aan de uiteenlopende bewustzijnsvormen waarin het probleem van het nihilisme aan ons gesteld wordt. Overeenkomstig onze opvattingen omtrent de benadering van de medemens, zullen we moeten aanknopen bij datgene wat de mens zelf meebrengt om aldus die mens te helpen zichzelf te helpen.

Wanneer wij als humanisten een boodschap tot de mensen hebben te richten, dan is het om niet te blijven in de ongebondenheid of in de conventie, maar om door te dringen tot eigen wezen, waarin de mens iets ontdekt van krachten, mogelijkheden en waarden, die het leven uitlichten boven het automatisme en er een geheel eigen richting aan geven. Hierbij gaat het om tweërlei zelfkennis: n.l. omtrent datgene wat krachtens aanleg en ondervinding uit ons karakter gegroeid is, en omtrent dat wat de mens, gemeenschappelijk met alle andere mensen, waarlijk tot mens maakt met behoud van een hoogst eigen, unieke en onvervangbare vorm. Beide vormen van zelfkennis vragen voor alles moed. Moed om volstrekt zichzelf te zijn. Het is speciaal onze taak om te proberen door de menselijke verbondenheid die wij zelf tot uitdrukking trachten te brengen, de krachten te wekken in de ander, die hem in staat stellen deze moed op te brengen.

Het sociaal nihilisme komt tot uiting, in een impulsief-ongebonden, conventioneel-kleurloos, of door deelovertuigingen beheerst bestaan. Hierin wordt een onvolledig menszijn gerepre-

Sprookjes tonen

hun ware gezicht

Een gefundeerde verklaring van onze bekendste sprookjes, tegen de achtergrond van een oeroude visie door Dr. K. L. Picard en Jan F. Schultink. (Uitgave Thieme & Cie., Zutphen).

De ondertitel belooft meer dan het boekje geeft. De schrijvers begeven zich op een zeer moeilijk terrein, vervallen van de ene hypothese in de andere en menen dan toch, dat hun verklaringen een groter gevoel geven, met de werkelijke zin der sprookjes contact te hebben, dan bij het volgen van de psychologische weg, zoals o.a. ondergetekende die in „Er was eens...”, er is nog” heeft uitgewerkt.

Het lijkt referent, dat het omgekeerde het geval is. Niet omdat ze trachten de sprookjes te herleiden tot de hemelverschijnselen en daarmee verband houdende astrale mythen. Dit is zeker verdienstelijk en juist. Ook is er geen overwegend bezwaar vanwege het feit, dat ze op hun weg menen zoveel ontdekt te hebben, dat nog hypothetisch is. Dat is onvermijdelijk. Bezwaar is dat ze zelfs in het geheel geen poging doen om tot innerlijk contact met de sprookjes te geraken. Het enorm kleurrijke en gevarieerde gebeuren in sprookjes te herleiden tot „niets dan” het ritme van zon, maan en sterrenhemel, in dag-, maand- en jaarcycli is een reductie tot een objectief minimum, dat niet toekomt aan de belangrijkste factor n.l.: *psychische projectie der primitieve volken van alle tijden, van hun onbewuste levenservaringen in de kosmische gebeurtenissen.*

Alleen de vertolking van deze psychische projectie in een rijke symbolische droomtaal kan de intensiteit van belangstelling en deelname verklaren, die de eenvoudige zielen van alle tijden hebben getoond voor hun mythen en sprookjes. Niet terwille van objectief waargenomen verschijnselen, maar terwille van diepgewortelde, in hun droomtaal uitgebeelde, existentiële spanningen, hebben mensen zichzelf en anderen geofferd. In deze spanningen moet men doordringen wil men de sprookjes verstaan.

Als men alleen al nagaat, hoe de Egyptenaren duizendvoudig hebben vastgelegd, wat de wezenlijke betekenis is van hun mythologie, dan wordt het duidelijk, dat men zich niet van deze materie af kan maken op de wijze als de schrijvers van dit boekje doen. Een uitspraak als b.v. op pagina 131, dat „de Perseus-mythe een door onbegrip vervormd produkt” moet zijn van een veel oudere mythe, getuigt van een ontstellend gebrek aan inzicht in deze prachtige Griekse mythe. Op zich zelf mogen we de schrijvers dankbaar zijn voor de vele gegevens, die ze verzameld hebben om het verband tussen sprookjes, mythen en kosmische verschijnselen aan te tonen. Daardoor is hun boekje in werkelijkheid een welkome aanvulling van de reeds bestaande sprookjes-literatuur.

Referent zou wensen, dat velen hierdoor gestimuleerd werden om van beide benaderingswijzen kennis te nemen en zelf te oordelen. Het slotwoord van hun boekje kan daarbij wellicht dienen als verbindingsbrug. C. J. Schuurman

senteerd. Het humanisme heeft tot taak de mens te wekken tot een mens-zijn, dat in zichzelf weliswaar niet volmaakt is, maar zo waarachtig mogelijk tracht te verwerkelijken wat er in beginsel in die mens gegeven is. En aldus alle vermogens te activeren, die een mens het gevoel geven dat zijn leven, zo geleefd, betekenis heeft in een zinvol geheel.

J. P. v. Praag
(uittreksel uit *Rekenschap*)

Arthur Schopenhauer (slot) (1788-1860)

Schopenhauer trekt uit zijn metafysica nog een andere belangrijke conclusie, die zich ook tot het praktische maatschappelijke leven uitstrekt. Evenals Tolstoj meent hij, dat de vergeldingsleer, welke kwaad met kwaad wil bestraffen, zinloos is. Misdadiger en slachtoffer zijn in wezen dezelfde, beide zijn manifestaties van het Absolute, de allesomvattende Wereldwil. Tat twam asi: Dat zijt gij. De Wereldwil, die het slachtoffer in het leven riep is dezelfde als die in de gedaante van de misdadiger verschijnt. Vergelding is daarom zonder zin. De mens is ook niet verantwoordelijk voor zijn goede of slechte daden. Deze vloeien voort uit het karakter, waarmede de individu is geboren: „Dem Boshaffen ist seine Bosheit so angeboren, wie der Schlange ihre Giftzähne und Giftblase; und so wenig wie sie kann er es ändern.“ Het probleem hoe de mens zich ondanks dit gegeven karakter toch schuldig kan voelen, lost Schopenhauer niet bevredigend op. De toetssteen, aldus S., om te bepalen of iemand goed dan wel slecht handelt is niet de uiterlijke handeling, maar de gezindheid. Onderzoeken wij deze gezindheid dan blijkt hoeveel huichelarij, ijdelheid en bedrog verscholen gaat achter zogenaamde „goede daden“. Evenals de bekende Belgische schilder James Ensor, die de wereld uitbeeldt als een gemaskerd bal, zo beschrijft Schopenhauer haar als „eine grosse Maskerade“. Doel van zijn streven is ontmaskering. Men leze zijn „Aphorismen zur Lebensweisheit“! Juist in die neiging tot ontmaskering, „debunking“ zoals de Engelsen zeggen, is Schopenhauer modern.

Schopenhauer heeft de westerse mens, die trots op zijn geestesgaven, zichzelf het centrum van de schepping waande, van veel illusies be-

roofd of juist gezegd... bevrijd. Darwin, Marx, Nietzsche en Freud zouden er na hem het hunne toe bijdragen om tot een meer verantwoord, kritischer mensbeeld te komen. Hij was de eerste, die het evolutieprincipe in de filosofie introduceerde en ook toonde hij zich een pionier op het gebied van de parapsychologie als wetenschap.

De geest van Schopenhauer's pessimistische wereldbeschouwing komt ook tot uitdrukking in de weemoedige fin-de-siècle-sfeer met als meest pregnante vertegenwoordiger de Weense schrijver Arthur Schnitzler.

Besef van eenheid

Het pessimisme is zo oud als het mensengeslacht. Men denke aan de Joodse Prediker, aan de Pers Omar Khayyám, aan de farao Sesostrijs I, die zijn zoon en opvolger deze vermaning gaf: „Vertrouw geen broeder, ken geen vriend, maak u geen vertrouweling – dat alles valt nimmer goed uit. Slaapt ge, bewaak dan uw hart, want op de dag des onheils heeft niemand een trouw gevolg.“ Het gaat ons echter bij deze herdenking van de wijsgeer niet alleen om zijn pessimisme (waarvan de Duits-Amerikaanse filosoof Marcuse overigens gezegd heeft, dat het een teken van volwassenheid is), het gaat ons bovenal om het diepe besef van eenheid en verbondenheid met al het levende (niet alleen de mens maar ook het dier!), dat de andere kant vormt van Schopenhauer's levensvisie. Hij was bovendien een pleitbezorger voor de kunst in een rationalistische cultuur. En ook was deze cynicus één der eersten, die oog had voor de grote cultuurwaarden van het

oude India. Hij was geen mensenvriend, maar wel een vriend der dieren, iets dat in onze tijd van spoetnikhonden en vivisectie voor commerciële doeleinden, wel vermeld mag worden.

Natuurlijk was niet alles wat Schopenhauer in zijn wijsgerig stelsel ontwikkelde nieuw en origineel. Hij heeft sterk de invloed van de Romantiek, van Plato, Kant en de Indische wijsbegeerte ondergaan en wat deze laatste betreft, vooral van de Oepanisjads, waarvan hij getuigde: „Zij zijn de lonendste en meest verheffende lectuur, die ter wereld mogelijk is; zij is de troost van mijn leven geweest en zal die van mijn sterven zijn.“

Er zou veel te zeggen zijn over de inconsequenties in Schopenhauer's wijsbegeerte. Ik wil mij hier beperken tot het merkwaardige feit, dat hij enerzijds het leven zinloos acht en toch in deze zinloosheid de positieve waarde van het medelijden wil staande houden en verdedigen. Ook wijst hij op de waarde van de kunst. Doch waar gesproken wordt over zinvolle waarden is het pessimisme reeds in de wortel aangetast.

Schopenhauer was in politiek opzicht zeer conservatief, maar op geestelijk gebied toonde hij zich een volstrekte non-conformist, die het ook waagde zijn ideeën te verbreiden.

Deze misantroop had meer oog voor het lijden van mens en dier dan de geslaagde academiefilosofen van zijn dagen, die de tragische aspecten van het bestaan vaak al te gemakkelijk wegedeneerden en hieraan hoe dan ook een zinvolle betekenis wilden toekennen. Schopenhauer heeft het volle licht doen schijnen op één facet van de menselijke existentie en dit is zijn grote waarde. H. M. Wolff komt in zijn mooie boekje over Arthur Schopenhauer** tot de conclusie dat deze wijsgeer „auch heute noch ist ein lebendes Symbol echter Humanität“. Een conclusie, waarmede wij van harte instemmen.

P. Krug

** Arthur Schopenhauer; „Hundert Jahre später.“ Dulp-Taschenbuch. München, Francke-Verlag, 1960.

De Islam in Afrika

Volgens schattingen moet het aantal mohammedanen in geheel Afrika tussen 1931 en 1951 gestegen zijn van 40 miljoen tot 80 miljoen. Het aantal rooms-katholieken steeg in dezelfde jaren van 5 miljoen tot 15 miljoen. In Frans-West-Afrika steeg het aantal belijdende mohammedanen tussen 1940 en 1948 per jaar met 200.000. Van de 130 miljoen negers in Afrika zijn naar schatting thans 28 miljoen mohammedanen, 13 miljoen katholieken, 4 miljoen protestanten en 85 miljoen die niet bij deze groepen zijn in te delen en die men dan betitelt als „heidenen“.

De snelle toeneming van het aantal mohammedanen heeft ook in de Belgische Kongo de aandacht getrokken, uiteraard in de eerste plaats bij de katholieke missie. In de Belgische Kongo is ruim een derde deel en in Roanda-Oeroendi meer dan de helft van de bevolking tot het rooms-katholicisme bekeerd. Door verschillende factoren stuit de verbreiding van het mohammedanisme echter toch op minder moeilijkheden dan die van het catholicisme.

Het catholicisme is voor de inboorling een moeilijke godsdienst zoals blijkt uit verschillende publikaties over deze materie. De katholieke opvattingen inzake kuisheid en seksualiteit zijn geheel in strijd met de seksuele gewoonten (promiscuïteit) van de negers. De maagdelijkheid is voor hen een zinledig begrip; in verschillende inheemse talen is het woord „maagd“ geheel onbekend. Het christendom blijft bovendien in de ogen van de Kongolezen de godsdienst van de blanke kolonisators. De verscheidenheid van

christelijke kerken schaadt de verbreiding van het christendom. Het mohammedanisme ligt meer binnen het bevattingsvermogen van de niet-blanke bevolking. De aanpassing van de oude gebruiken en tradities is gemakkelijker. De leerstellingen van de islam zijn zeer eenvoudig en gering in aantal. De voorschriften zijn nog eenvoudiger. Het christendom is voortgezet en verbeterd door de islam, zo wordt bovendien verkondigd. Het is voor een moslim even ongerijmd zich tot het christendom te bekeren als voor een christen het joodse geloof te omhelzen. Deze overtuiging geeft een gevoel van superioriteit.

Voorsprong op christendom

Bovendien heeft de moslim geen dogmatische scrupules: hij aanvaardt zonder meer de animistische riten en praktijken. De islam wordt dan ook niet beschouwd als een vreemde godsdienst. In tegenstelling tot het christendom heeft het mohammedanisme weinig waardering voor arbeid en inspanning en ook hierdoor heeft het een voorsprong op het christendom. Voorts speelt de polygamie, door de islam goedgekeurd en door het christendom verboden, een belangrijke rol. De toenmalige Belgische autoriteiten hebben door een decreet (4 april 1950) pogingen gedaan de polygamie tegen te gaan. Dit decreet heeft echter tot gevolg gehad, dat de echtgenoten uit een polygaam huwelijk in concubines werden veranderd. De man behoefde de belasting, welke

de regering voor elke vrouw van hem eiste, niet meer te betalen. Hij behield zijn vrouwen en betaalde geen belasting! Als oorzaken voor het feit, dat de polygamie sterker is dan alle wetten, worden genoemd:

1. De noodzaak kinderen met moedermelk te voeden. Teneinde deze voeding te verzekeren, veroordelen de stamtradities de echtgenote tot huwelijksonthouding vanaf het ogenblik, dat zwangerschap optreedt tot het moment, dat het kind twee jaar is.
2. De afwezigheid van een groot aantal mannen, die in de steden werken.

Door verschillende regeringsmaatregelen in de Kongo (o.m. het verbod voor polygamen om zich in werkkampen en handelscentra te vestigen of bepaalde beroepen uit te oefenen) en door de emancipatie van de inheemse vrouw is de polygamie toch enigszins teruggedrongen.

Wij vroegen hier aandacht voor een enkel facet van een merkwaardige ontwikkeling op geestelijk gebied in het Zwarte Werelddeel. Het is duidelijk, dat deze ontwikkeling niet geheel losstaat van de politieke evolutie. Men denke hierbij ook aan de invloed, die uitgaat van de mohammedaanse staten in Noord-Afrika (Nasser!). Het verdere verloop van de snel vorderende politieke emancipatie, doch óók de positie, die de twee wereldgodsdiensten hier gaan innemen zal het aanzicht van Afrika in de komende decennia voor een goed deel bepalen.

P. Krug

IK denk er ZO over

Het moderne huwelijk

Gaarne wilde ik even ingaan op het artikeltje „Het moderne huwelijk”, in Mens en Wereld van 2 januari.

Ten eerste: de Atlantische solidariteit moet niet zó ver gaan, dat we nu maar klakkeloos aannemen, dat de problemen van de Amerikanen ook onze problemen zijn. Als er Nederlandse vrouwen zijn, die „gekweld worden door gevoelens van minderwaardigheid en doelloosheid”, die „humeurig en inconsequent” zijn, dat komt dan eerder door een *teveel* aan opoffering en toewijding aan het gezinsleven. De vrouw is nl. van nature precies even egoïstisch als de man, en zij leeft óók graag een eigen leven. Ik geloof dan ook, dat we in Nederland helemaal niet terug moeten naar een geïdealiseerde „goede, oude tijd”, waarin de vrouw geen andere keus had dan opoffering, maar dat we gelukkig nog vooruit kunnen, op de manier die mevr. Verwey-Jonker aangeeft op een andere bladzijde van hetzelfde nummer, nl. het zoeken naar een harmonische verdeling van het vrouwenleven tussen moederschap en beroepsarbeid. Voor de meeste jonge vrouwen is het helemaal geen opoffering om moeder te zijn, er is nog zoiets als een natuurlijk gevoel, een instinct, dat we met de dieren gemeen hebben. Maar als mens lijdt zij eronder, als zij daar haar *hele* leven voor op moet offeren, ook op een leeftijd

dat de kinderen haar niet meer nodig hebben, en zij lijdt eronder als zij radicaal van de maatschappij en van alle beroepsarbeid afgesneden wordt, want dit zijn *onnatuurlijke* dingen, die door organisatie verbeterd kunnen worden.

Ten tweede: wat er in Amerika mis is, is niet iets moderns, maar iets heel ouderwets, nl. minachting voor de vrouw. Dat mag vreemd klinken op het eerste gehoor, maar als men Amerikaanse literatuur leest, wordt men telkens weer getroffen door de idealisering van het mannelijke, het gevecht en geschiet bijv. Mannelijke eigenschappen zijn de enige, die daar in tel zijn, en daarom worden ze ook aan de vrouw opgedrongen. Het enige moderne is, dat ook de vrouw gelegenheid krijgt met de man te concurreren, en te tonen wat ze als man waard is. Daarin brengen ze het dan dikwijls een eind, maar gelukkig worden ze er niet mee. Ook de mannen zelf lijden natuurlijk onder de onderdrukking van het gevoelsleven, die het „harde” Amerikaanse leven eist. Want dat „harde”, daar zijn ze nog steeds trots op, dat zeggen ze zelf. Uit de laatste Russische films krijgt men wel een heel ander beeld van de Sowjet-mens, en ziet men dat daar ondanks de harde Marxistische leer de mens nog sentimenteel en romantisch is, en de communistische mevrouw Chroesjtsjewa maakte toch een bijzonder moe-

derlijke indruk. Onlangs las ik „The Subterraneans” van Jack Kerouac, waar men kan zien hoe moeilijk zo’n oer-sentimentele jongen het heeft in een maatschappij, die van de man „zakelijkheid” verlangt, ook in zijn liefdeleven. Op de vrouwen heeft dit uit de aard der zaak een nóg funestere uitwerking, zij moet nóg meer in zichzelf onderdrukken.

Dat de Amerikanen zichzelf zo scherp kritiseren, is sympathiek, en geeft hoop voor de toekomst. Maar ik herhaal: om nu te gaan denken dat dat allemaal komt van de „moderne” denkbeelden en van de films, dat is een verwarring van oorzaak en gevolg. De Nederlanders te gaan waarschuwen tegen modernisering van het huwelijk vind ik zelfs gevaarlijk. De Nederlandse vrouwen zijn niet onrijp en ontevreden, en het Nederlandse huwelijk lijdt niet aan leegheid en bankroet. Maar het zou zover kunnen komen, als we *niet* moderniseren nu het nog tijd is, nu de oude waarden nog niet verloren zijn gegaan. We moeten evenwel precies de tegenovergestelde richting uit als Dr. Gross aangeeft, om de eenvoudige reden, dat we aan de tegenovergestelde kwaal lijden, nl. een *té* veel opgaan van de vrouw in haar roeping als moeder en huisvrouw.

M. A. Lindenburg

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Leden-abonnees in Amsterdam kunnen hun adresverandering opgeven aan de Ledenadministratie Amsterdam, Rooseveltlaan 128 III, Amsterdam-Z.

Lezingen voor de radio

15 januari, 9.45 uur (VARA): drs. F. P. Huygens: „Spanning en overspanning bij het onderwijs”.

22 januari, 9.45 uur (VARA): dr. H. Bongers: „Het zwarte goedje”.

29 januari, 9.45 uur (VARA): prof. dr. J. J. Fahrenfort: „Moraal zonder religie”.

5 februari, 9.45 uur (VARA): prof. dr. L. G. van der Wal: „En wat zegt een humanist daarvan”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,- per jaar. Losse nummers f 0,25.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 1 01 63; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag
Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,- per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,-; losse nummers f 0,30.

Slot van pag. 1

Honger!

gehad. Minder bekend is het dat ook in India en communistisch China voorlichting op dit terrein wordt gegeven. Daar is gebleken dat

deze voorlichting een krachtige bondgenoot in de strijd tegen de honger is: op vele plaatsen daalde het geboortecijfer met ruim 50 %.

Kritieke factor

Op grond van deze, niet op zichzelf staande feiten zal men toch op z’n minst ook deze factor in de beschouwingen moeten opnemen. Men kan van mening zijn dat er, althans op dit moment nog geen sprake is van een absolute wereldoverbevolking, maar hoogstens van te grote bevolkingsconcentraties op verschillende plaatsen. Maar ook dan zal men zich moeten afvragen of achterwege laten van voorlichting op het gebied van de geboorteregeling, tegen de achtergrond van de ellende die door het gebrek aan voedsel bestaat, verantwoord is. Men mag niet zonder meer aan de waarschuwingen van vele deskundigen – zich bewust van hun verantwoordelijkheid – voorbijgaan.

Opvallend is nu dat in de tot nu toe in „Onze Wereld” verschenen artikelen niet over het bevolkingsvraagstuk is geschreven. Dat is opvallend maar niet onbegrijpelijk. De NOVIB heeft een veelzijdige samenstelling, veelzijdig wat betreft politieke overtuiging, levensbeschouwing, maatschappelijke status. Dat is haar grootsheid: een beweging te kunnen zijn waaraan iedereen kan meewerken. Maar het is tevens de reden waarom de NOVIB op het terrein van de geboorteregeling niet tot een standpunt kan komen en waardoor haar betogen aan juistheid verliezen.

Daarom is het nodig dat anderen de „vergeeten” factor in de aandacht plaatsen.

W. Thoomes

Ex-administrateur grote rubber-onderneming zoekt voor direct werk in handel, kantoor of industrie. Goede organisator, leidinggevende capaciteiten. Getest door de Rijks-psychologische Dienst, met positieve resultaten. Brieven onder no. dec. 3 aan het bureau van dit blad.

Aardige, jonge vrouw, gescheiden, met één zoontje, zoekt kennismaking met geestverwant, hum. en pacifistisch gezind. Vader met enkele kinderen geen bezwaar. Doel huwelijk. Brieven onder no. jan. 2 aan het bureau van dit blad.

Voor

CREMATIE

blijft onder de gewijzigde wet een

VERKLARING

noodzakelijk.

Formulieren hiervoor zijn gratis verkrijgbaar bij de

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE

Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage

Tel. (070) 55 47 97

Ook de buitenkerkelijke leden van de Partij van de Arbeid hebben een organisatorisch centrum nodig

DE HUMANISTISCHE WERKGEMEENSCHAP is dit centrum!

Het orgaan van de H.W.G. is het maandblad

„VERNIEUWING”

onder redactie van Karel Timmerman

Abonnementsprijs f 1,20 per jaar

Een proefnummer wordt U gaarne toegezonden door het Secretariaat Haagweg 210 - Leiden

Niet alleen de kerkelijken hebben hun wezenverzorging.

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretaris: J. de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

Welk geestverwant gezin in A'dam heeft voor mij een kamer ge- of ongemeubileerd met maaltijden in huiselijk verband. Brieven onder no. jan. 1 aan het bureau van dit blad.

Niet geheel valide heer in Haarlem 65 jr. zoekt dame i.b.v. rijbew. die de zorg voor hem op zich wil nemen. Brieven onder no. jan. 3 aan het bureau van dit blad.

De Humanistische Stichting Socrates organiseert op **zaterdag 11 februari 1961** een conferentie voor juristen over:

OVERHEID EN BURGER

Inleiders: Mr. H. B. J. Waslander: „Meerderheid-Minderheid”

Prof. Dr. I. Samkalden: „Waarborgen voor de burgers jegens de overheid”

Voorzitter: Mr. A. Mout.

Aanvang 10.45 uur, einde omstreeks 16.00 uur. Plaats: Erasmushuis, Oudegracht 152, Utrecht. De conferentie is voor belangstellenden vrij toegankelijk; men wordt verzocht zich tevoren aan te melden bij het secretariaat van de Stichting, Oudegracht 152, Utrecht. tel. (030) 1 01 63, waar men ook nadere inlichtingen kan verkrijgen.

Een koffietafel kan in de lunchpauze geserveerd worden voor f. 3,25, indien deze tevoren besteld is.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van N. van Gelder, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins. Abonnementsprijs f 10,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 1,75.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER - DEVENTER. Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

WOORD VAN DE WEEK

(radio-lezingen van het Humanistisch Verbond)

Het aantal abonnees is van september 1958 tot november 1960 toegenomen met 3400 en bedraagt thans ruim

4700

De abonnementsprijs ad f 4,- per jaar dient u over te schrijven op postrekening 58 t.n.v. de Humanistische Listerkring te Utrecht met als omschrijving: Nieuw abonnee 1961.

Na ontvangst krijgt u alle verschijnende nummers regelmatig toegezonden.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Mr. A. D. Belinfante, Prof. Dr. H. Freudenthal,
F. P. Huygens, Prof. Dr. Libbe van der Wal en
Prof. Dr. B.W. Schaper,

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van
Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**

Oudegracht 152, Utrecht

Giro 582293